

השלמת השכלה בצה"ל לחיילים חרדים ולחיילים חרדים לשעבר

כתיבה: ד"ר אילה אליהו | אישור: שירי ספקטור בן-ארי
תאריך: י"ג באב תש"ף, 3 באוגוסט 2020

סקירה

תוכן העניינים

1.....	תמצית.....	
2.....	מבוא	.1
3.....	גיוס חרדים לצה"ל	1.1
4.....	חיילים חרדים לשעבר – חיילים בודדים	1.2
7.....	סוגיות בתחום השלמת השכלה של חיילים יוצאי החינוך החרדי	.2
7.....	תהליך המיון והגיוס	2.1
8.....	השלמת השכלה במהלך השירות בצה"ל	2.2
11.....	סיוע בלימודים לאחר השחרור מצה"ל	2.3

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת ועדת המשנה של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות לעניין חיילים בודדים, והוא עוסק **בחיילים חרדים וחיילים חרדים לשעבר ובהשלמת ההשכלה שלהם בזמן שירותם בצה"ל ואחריו.** על פי חוק, חרדי הוא בוגר מוסד חינוך חרדי שלמד בו שנתיים לפחות בין גיל 14 לגיל 18. בעבור חיילים חרדים בצה"ל יש מסלולי שירות ייעודיים, שבהם השירות הצבאי מותאם לצרכים ולדרישות של החיילים החרדים. **בצה"ל אין הגדרה למונח "חרדי לשעבר", ולכן אין לו נתונים על קבוצה זו. בשנה האחרונה צה"ל מקדם תהליך של אפיון אוכלוסיית החרדים לשעבר מתוך הבנה שיש בכך צורך.**

- **בשנת 2018 התגייסו לשירות חובה בצה"ל 1,788 חרדים, כ-49% מהם במסלולים ייעודיים לחיילים חרדים וכ-51% מהם בתפקידים כלל-צה"ליים.** לפי גורמים העוסקים בתחום חלק מהחיילים המשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים הם חרדים לשעבר, שמעוניינים לשרת במסלולים אלה בשל ההטבות המוצעות בהם – ובין השאר זכויות בתחום השלמת השכלה. נוסף על כך, ייתכן שחלק מהחיילים הרשומים כחרדים המשרתים במסגרת הכלל-צה"לית הם למעשה חרדים לשעבר.

- **באמצעות הנתונים על חיילים בודדים אפשר לקבל מושג נוסף על מספר החיילים החרדים לשעבר בצה"ל.** צה"ל מכיר בשתי קבוצות של חיילים בודדים: חייל בודד מובהק וחייל בודד חסר עורף משפחתי. **בשנת 2020 היו בצה"ל 2,734 חיילים חסרי עורף משפחתי, שהם כ-42% מהחיילים הבודדים.** לפי ארגונים המסייעים לחיילים בודדים ולחרדים לשעבר, חלק מהחיילים הבודדים חסרי העורף המשפחתי הם חרדים או חרדים לשעבר שניתקו את הקשר עם משפחתם. **בשנים 2017–2018, כ-15% מכלל החיילים החרדים שהתגייסו היו חיילים בודדים.**

- תהליך המיון והגיוס: בין החיילים החרדים ובין החיילים ממערכת החינוך הממלכתית יש פערי השכלה ניכרים, והחרדים נמצאים בנחיתות בכל הנוגע להשכלה הכללית. מצה"ל נמסר כבר בשנת 2017 שהוא עורך שינויים במערכות המיון, כדי למצות את הפוטנציאל של כל המתגייסים. מתשובה נוספת של צה"ל, שנמסרה באוגוסט 2020, נמסר כי **כיום צה"ל מקדם מענה מותאם לחיילים חרדים לשעבר בזמן הגיוס, שיכלול מרכיבים אלה: דחיית גיוס לצורך לימודים, מבחנים חוזרים, מיון מותאם ושיבוץ פרטני.** לפי ארגון "יוצאים לשינוי", חרדים לשעבר המועמדים לגיוס עדיין ממוינים באופן שאינו מסייע להכרה בפוטנציאל שלהם.

- השלמת ההשכלה בצה"ל: חיילים חרדים שמתגייסים למסלולים ייעודיים לחרדים בצה"ל זכאים לתוכנית אינטנסיבית של השלמת השכלה, לפי מסלולי השירות המגוונים, הנחלקים לשלוש קטגוריות עיקריות: מסלול לבני 18–21 שמשלימים את השכלתם לקראת סוף השירות; מסלול לבני 21–28 או לגברים נשואים, שלומדים לימודי הנדסאים או טכנאים לפני השירות או במהלכו; ומסלול עתודה אקדמית, שבו משלימים לימודים אקדמיים לפני השירות. הלימודים עצמם נערכים במוסדות לימוד מחוץ לצבא. **לפי הארגונים המסייעים לחרדים לשעבר, לקראת סוף השירות חיילים חרדים לשעבר או חרדים, המתגייסים למסלול הכלל-צה"לי, זכאים להשלמת השכלה ככל חייל בצה"ל שיש לו צורך בהשלמת השכלה, ולא על רקע היותם**

יוצאי מערכת החינוך החרדית. אפשרויות הלימודים הן קורס השכלת יסוד למי שלא השלים בית ספר יסודי וקורס להשלמת 12 שנות לימוד למי שלא השלים השכלה זו. **הארגונים המסייעים לחרדים לשעבר מצביעים על כמה בעיות שעימן מתמודדים החיילים החרדים לשעבר, במסלול הכלל-צה"ל: קושי להתקבל לקורסים** (לעיתים הם לא זכאים להתקבל לקורס כי השלימו 12 שנות לימוד, אולם ללא לימודי ליבה), **קושי לקבל אישור לצאת לקורסים, וקורסים ברמה נמוכה יותר מהקורסים המוצעים למשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים.** עם זאת, **לפי תשובת צה"ל, חיילים חרדים לשעבר יהיו זכאים בעתיד הקרוב לאותן אפשרויות השכלה כמו חיילים חרדים: שמונה חודשי לימודים לקראת סוף השירות (ולא ארבעה חודשים כנהוג כיום).**

- **סיוע הקרן לחיילים משוחררים לחרדים במכינות קדם-אקדמיות:** הקרן לחיילים משוחררים מעבירה לחיילים משוחררים חרדים סיוע כספי מיוחד ללימודים במכינות הקדם-אקדמיות. ההטבה ניתנת אוטומטית וללא צורך בהמצאת הוכחות נוספות. הסיוע מועבר לחיילים המשוחררים החרדים על פי קביעת צה"ל בעת השחרור כי הם משתייכים לאוכלוסייה החרדית, ולקרן אין כלל מעורבות בקביעת הזכאות. **על פי ארגונים מסוימים, חיילים חרדים לשעבר היו זכאים בעבר לסיוע כזה, אולם לאחרונה הם נדרשים להציג אישורי הכנסות, שלא כמו חיילים חרדים.** עם זאת, **לפי צה"ל, חיילים חרדים לשעבר יהיו זכאים לסיוע לאחר השחרור כמו חיילים חרדים.**

1. מבוא

מסמך זה נכתב לבקשת ועדת המשנה של ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות לעניין חיילים בודדים, והוא עוסק בחיילים חרדים וחיילים חרדים לשעבר ובהשלמת ההשכלה שלהם בזמן שירותם הצבאי ואחריו. המסמך מתבסס על מסמך קודם שנכתב במרכז המחקר והמידע של הכנסת ב-2018, בנושא [שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר](#)¹, ועל תשובת צה"ל שהתקבלה סמוך למועד הדיון בוועדה.

לפי תשובת צה"ל, **לצה"ל אין הגדרה ל"חרדים לשעבר", ולכן אין לו נתונים על קבוצה זו.** עם זאת, **בשנה האחרונה צה"ל מקדם תהליך של אפיון אוכלוסיית החרדים לשעבר מתוך הבנה שיש בכך צורך.**² החיילים החרדים שמתגייסים לצה"ל משרתים רובם במסלולים ייעודיים לחרדים, וחלקם – במסלולים כלל-צה"ליים, ובמסמך זה מוצגים ההבדלים שבין שני מסלולים אלה. תחילה מוצגים נתונים כלליים על חיילים חרדים וחרדים לשעבר. לאחר מכן מוצגות סוגיות

המסמך עוסק
בחיילים חרדים
וחיילים חרדים
לשעבר ובזכויות
המוקנות להם בתחום
השלמת ההשכלה
בזמן שירותם בצה"ל
ואחריו

בצה"ל אין הגדרה
למונח "חרדים
לשעבר", ולכן אין לו
נתונים על קבוצה זו;
בשנה האחרונה
צה"ל מקדם תהליך
של אפיון אוכלוסיית
החרדים לשעבר

¹ אוריאה אלמסי, [שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.
² רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

של השלמת השכלה במגוון שלבי השירות בצה"ל: בזמן המיון והגיוס, במהלך השירות, ולאחר השחרור – במסלולים הייעודיים לחרדים ובמסלולים הכלל-צה"ליים.

1.1 גיוס חרדים לצה"ל

ההסדר כיום לשילוב חרדים בצה"ל, שתוקפו עד 16 בספטמבר 2020, מעוגן בחוק שירות ביטחון [נוסח משולב], התשמ"ו-1986.³ על פי חוק זה, **חרדי הוא בוגר מוסד חינוך חרדי – כלומר, מי שלמד במוסד כזה שנתיים לפחות בין גיל 14 לגיל 18.**⁴

לחיילים חרדים בצה"ל יש מסלולי שירות ייעודיים, שבהם השירות הצבאי מותאם לצרכים ולדרישות של החיילים החרדים. חלק מהחיילים החרדים משרתים בתפקידים כלל-צה"ליים שאינם ייעודיים לחרדים.

בטבלה 1 להלן מובאים נתונים על מתגייסים חרדים בשנים 2017-2019. **מצה"ל הובהר כי הדיווח על המתגייסים החרדים הוא לפי הקריטריונים שנקבעו בחוק, ולא לפי רמת שמירת חוקי הדת של החיילים, ולכן ייתכן שבין החיילים החרדים נספרים גם חיילים שאינם מקיימים אורח חיים חרדי.**⁵

טבלה 1 – מתגייסים חרדים לצה"ל לפי מסלולי שירות, 2017-2019⁶

שנתון	מסלולים ייעודיים לחרדים	מסלול כלל-צה"לי	כלל המתגייסים החרדים
2017 ⁷	543 (41%)	772 (59%)	1,315
2018	880 (49%)	908 (51%)	1,788
2019 (חציון א')	555 (56%)	428 (44%)	983

מהטבלה אפשר ללמוד שבשנים 2017 ו-2018 ובחציון הראשון של 2019, 41%-56% מהחיילים החרדים התגייסו למסלולים ייעודיים לחרדים, ו-44%-59% התגייסו למסלולים כלל-צה"ליים.

לפי החוק, חרדי הוא "בוגר מוסד חינוך חרדי" – מי שלמד במוסד כזה שנתיים לפחות בין גיל 14 לגיל 18. לחיילים חרדים בצה"ל יש מסלולי שירות ייעודיים

בשנים 2017 ו-2018 ובחציון הראשון של 2019, כמחצית מהחיילים החרדים התגייסו למסלולים ייעודיים לחרדים, וכמחציתם – למסלול הכלל-צה"לי

³ [חוק שירות ביטחון \[נוסח משולב\], תשמ"ו-1986.](#)

⁴ להרחבה בנושא גיוס חרדים לצה"ל ראו אוריאנה אלמסי, [שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.

⁵ רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

⁶ שם.

⁷ בתשובת צה"ל צוין כי לנתוני שנת 2017 שהובאו בתשובתם יש מהימנות נמוכה כפי שקבעה ועדת נומה.

נתונים אלה שונים מאוד מן הנתונים שהועברו למרכז המחקר והמידע של הכנסת בשנת 2018, שמהם עלה כי בשנה זו שירתו במסלולים הייעודיים כ-80% מהחיילים החרדים, וכ-20% שירתו במסלולים הכלל-צה"ליים.

המסלולים הייעודיים לחרדים מותאמים לאורח חייהם הדתי, הבא לידי ביטוי בהפרדה מגדרית, שמירה על כשרות מהודרת, תפילות במניין וליווי רבני. נוסף על כך, וכפי שיורחב להלן, מסלולים אלה כוללים קורסים והכשרות המותאמים להשכלת החיילים החרדים ונועדו לסייע להם להשתלב במגוון המקצועות בצבא ובחברה הכללית לאחר שחרורם. החיילים המשרתים במסלולים אלה נדרשים לשמור על אורח חיים דתי או חרדי, ולכן אפשר היה להניח שחרדים לשעבר, שאינם שומרים עוד על אורח חיים חרדי, יתקשו להשתלב במסלולים אלה ואף יימנעו מלהשתלב בהם.⁸ עם זאת, לדברי גורמים מסוימים, ובהם ארגון "יוצאים לשינוי", ועל פי מחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה, **חלק מהחיילים המשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים הם חרדים לשעבר**, שמעוניינים בכל זאת לשרת במסלולים אלה בשל ההטבות המוצעות בהם, ובין השאר זכויות בתחום השלמת השכלה.⁹ נוסף על כך, כאמור, כ-20% מהחיילים החרדים משרתים בתפקידים כלל-צה"ליים ולא במסלולים הייעודיים. נוכח זאת, **ייתכן שחלק מהחרדים המשרתים במסגרת הכלל-צה"לית הם חרדים לשעבר**.¹⁰

הגוף שאחראי על החיילים החרדים בצה"ל הוא מינהלת החרדים הצבאית.¹¹ מצה"ל נמסר כי המינהלת מטפלת בכלל החיילים בצה"ל שהם מרקע חרדי, בין שהם משרתים במסלולים הייעודיים לחרדים, ובין שהם משרתים במסלולים הכלל-צה"ליים.¹²

1.2 חיילים חרדים לשעבר – חיילים בודדים

כאמור, לצה"ל אין נתונים על חיילים חרדים לשעבר,¹³ אולם ממקורות אחדים אפשר ללמוד, או להניח, שבקרב החיילים החרדים, הן במסלולים הייעודיים לחרדים והן במסלולים הכלל-צה"ליים, יש גם חרדים לשעבר.

⁸ אוריאנה אלמסי, [שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.

⁹ חנה גולד-לבקוביץ', אביחי מרציאנו, יוצאים לשינוי, שיחת טלפון, 14 ביולי 2020; אסף מלחי, [צבא התעסוקה לחרדים](#), מחקר מדיניות 116, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2017.

¹⁰ אוריאנה אלמסי, [שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.
¹¹ [מינהלת החרדים הצבאית](#), כניסה: 2 באוגוסט 2020.

¹² רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020; שמשון קליין, מ"מ ראש מינהלת החרדים הצבאית, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2020.

¹³ רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

לפי מקורות מסוימים,
יש חיילים שהם
חרדים לשעבר שבכל
זאת משרתים
במסלולים הייעודיים
לחרדים

אפשר להניח שחלק
מהחרדים המשרתים
במסגרת הכלל-
צה"לית הם חרדים
לשעבר

לצה"ל אין נתונים על
חיילים חרדים
לשעבר, אך אפשר
לקבל מושג חלקי על
מספרם לפי הנתונים
על חיילים בודדים

אפשר לקבל מושג נוסף על מספר החיילים החרדים לשעבר בצה"ל לפי הנתונים על

חיילים בודדים. צה"ל מכיר בשתי קבוצות של חיילים בודדים:¹⁴

- חייל בודד מובהק: "חייל שהתייתם משני הוריו, או חייל שהוריו מתגוררים בחו"ל דרך קבע, בין אם עלה לארץ בגפו, ובין אם הוריו היגרו לחו"ל, או שיצאו לשליחות בחו"ל לתקופה של חצי שנה ויותר".¹⁵

- חייל בודד מסיבות חריגות (מכונה גם חייל בודד חסר עורף משפחתי): חייל שהרקע האישי שלו כולל לפחות אחד מקריטריונים אלה:¹⁶

1. הוא אינו מקיים כל קשר עם הוריו;

2. הוא נמצא בקשר עם הוריו, או עם אחד מהם, אולם אין לו כל אפשרות להתגורר

עימם והוא אינו נתמך על ידם;

3. עד גיל 18 הוא התגורר אצל משפחת אומנה.

להלן נתונים על חיילים בודדים מיוני 2020.

טבלה 2 – חיילים בודדים בצה"ל, 2020¹⁷

חיילים בודדים	יוני 2020
בודדים מובהקים	3,700 (57.5%)
בודדים חסרי עורף משפחתי	2,734 (42.5%)
סך הכול	6,434

מהטבלה אפשר ללמוד שב-2020 היו בצה"ל 2,734 חיילים חסרי עורף משפחתי – כ-42% מהחיילים הבודדים.

צה"ל מכיר בשתי קבוצות של חיילים בודדים: מובהק, וחייל בודד חסר עורף משפחתי

ב-2020 היו 2,734 חיילים חסרי עורף משפחתי – כ-42% מהחיילים הבודדים. חלק מהחיילים הבודדים חסרי העורף המשפחתי הם חרדים או חרדים לשעבר, שהקשר שלהם עם משפחתם נותק

¹⁴ סא"ל קרן זר אביב, רע"ן ת"ש, דף מידע – מעטפת הטיפול בחיילי חובה נזקקים בצה"ל והיקפים, דיון בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 18 בפברואר 2018; צה"ל, [פקודת מטכ"ל 35.0808, חיילים בודדים – עקרונות, זכויות ונהלים](#), 4 בדצמבר 1975, תוקף מ-26 במאי 2013; רס"ן נטלי חן, רמ"ד בודדים, מפקדת מופת, דיון בנושא חיילים בודדים בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות – התייחסות מופת, 8 ביוני 2020.

¹⁵ צה"ל, [פקודת מטכ"ל 35.0808, חיילים בודדים – עקרונות, זכויות ונהלים](#), 4 בדצמבר 1975, תוקף מ-26 במאי 2013.

¹⁶ שם.

¹⁷ רס"ן נטלי חן, רמ"ד בודדים, מפקדת מופת, דיון בנושא חיילים בודדים בוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות – התייחסות מופת, 8 ביוני 2020.

לפי ארגונים המסייעים לחיילים בודדים ולחרדים לשעבר, **חלק מהחיילים הבודדים חסרי העורף המשפחתי הם חרדים או חרדים לשעבר, שהקשר שלהם עם משפחתם נותק** – חלק מהחרדים לשעבר מנתקים את הקשר עם המשפחה על רקע עזיבת אורח החיים הדתי, וחלק מהחרדים שמתגייסים מנתקים את הקשר מהמשפחה בגלל הגיוס לצבא.

להלן נתונים על חיילים בודדים חרדים בשנים 2017–2019. בתשובת הצבא לא צוין אם אלה חיילים בודדים מובהקים או חיילים חסרי עורף משפחתי.

בשנים 2017–2018, כ-15% מהחיילים החרדים שהתגייסו היו חיילים בודדים

טבלה 3 – חיילים בודדים חרדים בצה"ל, 2020¹⁸

שנתון	חיילים בודדים חרדים	שיעור החיילים הבודדים החרדים מכלל החיילים החרדים
2017	172	13%
2018	300	16.8%
2019 ¹⁹	113	

מהטבלה אפשר ללמוד **שבשנים 2017–2018, כ-15% במוצע מכלל החיילים החרדים שהתגייסו היו חיילים בודדים.**

ארגונים אחדים מסייעים לחיילים חרדים לשעבר ולחיילים בודדים שחלקם חרדים לשעבר, ובהם "הלל", "יוצאים לשינוי" ו"המרכז לזכרו של מייקל לוין לסיוע לחיילים בודדים". לדברי אנשי הארגונים, חיילים חרדים לשעבר מתמודדים עם בעיות מגוונות, חלקן כלליות – כגון חסמים ביורוקרטיים לקבלת ההכרה כחיילים בודדים או חוסר מודעות למצבם המיוחד מצד המערכת הצבאית – וחלקן קשורות לעניין ההשכלה,²⁰ שבהן עוסק מסמך זה.

¹⁸ רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.
¹⁹ בנתונים שהועברו מצה"ל לא צוין אם נתוני החיילים הבודדים לשנת 2019 מתייחסים לכלל השנה או לחציון הראשון של שנה זו, בדומה לנתונים שהועברו בעניין כלל החיילים החרדים שהתגייסו בשנת 2019. לפיכך לא צוין שיעור החיילים הבודדים החרדים מתוך כלל המתגייסים החרדים באותה השנה.
²⁰ חנה גולד-לבקוביץ', אביחי מרציאנו, יוצאים לשינוי, שיחת טלפון, 14 ביולי 2020; ציקי אוד, המרכז לזכרו של מייקל לוין לסיוע לחיילים בודדים, שיחת טלפון, 13 בינואר 2019.

2. סוגיות בתחום השלמת השכלה של חיילים יוצאי החינוך החרדי

בין החיילים יוצאי החינוך החרדי ובין החיילים ממערכת החינוך הממלכתית יש פערי השכלה ניכרים, והחרדים נמצאים בנחיתות בכל הנוגע להשכלה הכללית.²¹ בשל כך, זכאים החיילים החרדים לסיוע בתחום השלמת ההשכלה בשלבים אחדים במהלך שירותם הצבאי. בפרקים שלהלן מוצגות כמה סוגיות בתחום השלמת ההשכלה של חיילים יוצאי החינוך החרדי, ובפרט נדון ההבדל בין חיילים המשרתים במסלולים הייעודיים לחרדים לבין חיילים יוצאי החינוך החרדי המשרתים במסלול הכלל-צה"ל. **כאמור, בשנה האחרונה צה"ל מקדם תהליך אפיון של אוכלוסיית החרדים לשעבר, מתוך הבנה שיש בכך צורך**, וכדי לצמצם את הפער בסיוע מטעם הצבא בין החיילים במסלולים הייעודיים לחרדים לבין אלה המשרתים במסלול הכלל-צה"ל.²²

2.1 תהליך המיון והגיוס

בשל ההבדל המובהק בהשכלה בתחומי הליבה בין יוצאי החינוך החרדי ובין יוצאי החינוך הכללי, ציוני הקליטה של יוצאי החינוך החרדי בצה"ל עלולים להיות נמוכים, ולפיכך הם עלולים להיות משובצים בצה"ל בתפקידים שאינם הולמים את הפוטנציאל שלהם.

כבר בשנת 2017 נמסר מצה"ל שכדי למצות את הפוטנציאל של כל המתגייסים, ובפרט של המתגייסים החרדים, נערכים בצבא שינויים במערכות המיון למגוון התפקידים הצבאיים.²³ **לפי שמשון קליין, מ"מ ראש מינהלת החרדים הצבאית, ולפי תשובת צה"ל, צה"ל מקדם פתרונות להבטחת מיצוי הפוטנציאל של חיילים חרדים לשעבר, כדלהלן:**²⁴

- דחיית הגיוס: אפשרות לדחיית הגיוס לצורך השלמת השכלה, באמצעות השלמת בגרויות, לימודים במכינות מקצועיות (למשל במכינות קדם-צבאיות) וכדומה. צה"ל לא פירט האם השלמת הלימודים תיעשה במאורגן על ידיו.
- מבחנים חוזרים: חיילים שדחו את הגיוס שלהם לצורך לימודים יוכלו להיבחן במבחנים חוזרים כדי לשפר את נתוני האיכות שנקבעו להם בצו הראשון, וכך גם לעבור מיונים לתפקידי איתור שמותאמים לנתוניהם העדכניים.
- מיון מותאם: חיילים מרקע חרדי שמגיעים לגיוס בצה"ל יוכלו להתמין לכלל תפקידי האיתור ולשם כך ייקבעו סף שיותאם לנתונים שלהם ומבחנים מיוחדים. לדברי קליין,

²¹ אוריאנה אלמסי, שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.
²² רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020; שמשון קליין, מ"מ ראש מינהלת החרדים הצבאית, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2020.

²³ אוריאנה אלמסי, שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.
²⁴ שמשון קליין, מ"מ ראש מינהלת החרדים הצבאית, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2020; רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

החיילים יוצאי החינוך החרדי נמצאים בנחיתות בכל הנוגע להשכלה כללית לעומת בוגרי מערכת החינוך הממלכתית. בשל כך, החיילים יוצאי החינוך החרדי זכאים לסיוע בתחום השלמת ההשכלה בשלבים אחדים במהלך שירותם הצבאי

צה"ל מקדם מענה מותאם לחיילים חרדים לשעבר בזמן הגיוס, שיכלול את המרכיבים האלה: דחיית גיוס לצורך לימודים, מבחנים חוזרים, מיון מותאם, ושיבוץ פרטני

על החייל המתגייס לפנות למינהלת כדי לקבל הדרכה בכל הקשור לזכויות אלה בזמן הגיוס.

- שיבוץ פרטני: חרדים לשעבר שלא התקבלו ליעדי איתור יוזמנו לריאיון עם קצין מיון ביום הגיוס, כדי לשבצם פרטנית באופן מיטבי.

לא נמסר מצה"ל מועד ברור ליישום התוכנית שהוזכרה לעיל.

לפי ארגון "יוצאים לשינוי", חרדים לשעבר המועמדים לגיוס עדיין ממוינים באופן שאינו מסייע להכרה בפוטנציאל שלהם.²⁵

2.2 השלמת השכלה במהלך השירות בצה"ל

חיילים חרדים שמתגייסים למסלולים ייעודיים לחרדים בצה"ל זכאים לתוכנית מובנית ואינטנסיבית של השלמת השכלה, לפי מגוון מסלולי השירות, הנחלקים לשלוש קטגוריות עיקריות: מסלול לבני 21-18 שמשלימים את השכלתם לקראת סוף השירות; מסלול לבני 28-21 או לגברים נשואים שבו החיילים משלימים השכלה של הנדסאים או טכנאים לפני השירות או במהלכו; מסלול עתודה אקדמית, שבו משלימים לימודים אקדמיים לפני השירות.

הלימודים עצמם נערכים במוסדות לימוד מחוץ לצבא.²⁶

1. במסלול "חרב", לבני 21-18 (במגוון יחידות בצה"ל), החיילים החרדים משרתים תחילה במשך 24 חודשים. לאחר מכן הם משתלבים ב"פרק מעו"ף" (מצוינות, עתיד ופיתוח אישי), הכולל כשמונה חודשי לימודים, הנערכים בשלושה מסלולים:
  - השלמת 12 שנות לימוד, מכינה קדם-אקדמית והיבחנות בבחינות בגרות או שיפורן.
  - לימודי הנדסאים, לבעלי בגרות חלקית או בעלי לימודים קדם-אקדמיים.
  - הכשרה בקורסים מקצועיים מעשיים (חשמלאי מעשי, מכונאי רכב ועוד).

נוסף על הלימודים, החיילים משתתפים בסדנאות העשרה, פגישות הכוונה וייעוץ תעסוקתי.

2. במסלול "מגן" (שנקרא בעבר מסלול שילוב חרדים - שח"ר), לבני 28-21 או לגברים נשואים, החיילים החרדים רוכשים מקצוע תוך כדי השירות או לפניו ומשובצים לשירות בתפקיד הנרכש. במסלול זה יש שלוש אפשרויות:
  - רכישת מקצוע טכנולוגי תוך כדי השירות.
  - לימודי הנדסאים תוך כדי השירות.

²⁵ חנה גולד-לבקוביץ', אביחי מרציאנו, יוצאים לשינוי, שיחת טלפון, 14 ביולי 2020.

²⁶ אוריאנה אלמסי, שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018; מינהלת החרדים הצבאית.

לפי ארגון "יוצאים לשינוי", חרדים לשעבר שמועמדים לגיוס עדיין ממוינים באופן שאינו מסייע להכרה בפוטנציאל שלהם

חיילים חרדים שמתגייסים למסלולים ייעודיים לחרדים זכאים לתוכנית אינטנסיבית של השלמת השכלה

○ לימודי הנדסאים במסלול י"ג-י"ד לפני השירות.

אפשרות נוספת נקראת "דרך חיים", ובה אפשר ללמוד בישיבות הסדר חרדיות טכנולוגיות ולקבל תעודת הנדסאי, ואחר כך לשרת בצבא בתפקיד הנרכש.

3. מסלול עתודה אקדמית לחרדים מאפשר להם ללמוד לתואר ראשון לפני השירות, ולשרת במקצוע הנלמד.

יצוין כי על פי מחקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה, **חלק ניכר מן החיילים במסלול לבני 18-21, בין 30% ל-50% מהחיילים, לא החלו את מסלול הלימודים או לא השלימו אותו, ממגוון סיבות.**²⁷

לפי הארגונים המסייעים לחרדים לשעבר, כיום, לקראת סוף שירותם חיילים חרדים לשעבר או חרדים, שמתגייסים למסלול הכלל-צה"לי, זכאים להשלמת השכלה ככל חייל בצה"ל שיש לו צורך בהשלמת השכלה, ולא על רקע היותם יוצאי מערכת החינוך החרדית. במסגרת זו צה"ל מציע את המסלולים האלה:²⁸

○ **קורס להשלמת השכלת יסוד (השכ"י):** מיועד לחיילים שלא סיימו בית ספר יסודי בישראל או סיימו בית ספר יסודי בחו"ל ולא למדו בארץ. מדובר בהשכלת יסוד הכוללת כמה מקצועות, ובהם עברית, תנ"ך, היסטוריה, אזרחות, חשבון, גיאוגרפיה ואנגלית. הקורס מתקיים בשני מודלים: קורס של 14 שבועות וקורס של 16 שבועות בתנאי בסיס פתוח לחיילים עם הקלות ת"ש, אישורי עבודה וכיוצא באלה. **מצה"ל לא נמסר כמה חיילים חרדים וחרדים לשעבר למדו בקורסים אלה בשנה האחרונה.**

○ **קורס תעודת גמר תיכון (תג"ת):** מיועד לחיילים שלהם 11-10 שנות לימוד ונותרו להם פחות מ-12 חודשי שירות. בקורס לומדים אנגלית, מתמטיקה, עברית, מחשבים וגיאוגרפיה. הקורס נמשך חמישה חודשים. בסוף הקורס נערכים מבחנים מטעם משרד החינוך, ובסיומם החייל מקבל תעודת גמר תיכונית של 12 שנות לימוד. לפי נתונים שנמסרו למרכז המחקר והמידע של הכנסת לפני כשנה וחצי, מדי שנה מסיימים את הקורס בהצלחה כ-500 חיילים.²⁹ **מצה"ל לא נמסר כמה מהמשתתפים הם חרדים או חרדים לשעבר.**

²⁷ להרחבה: אסף מלחי, **צבא התעסוקה לחרדים**, מחקר מדיניות 116, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2017.

²⁸ אורינה אלמסי, **שירות צבאי של חרדים וחרדים לשעבר**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.

²⁹ רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, הועבר על ידי עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, 17 במרץ 2019.

30%-50% מן
החיילים במסלול
לבני 18-21 לא החלו
את מסלול הלימודים
או לא השלימו אותו

לפי ארגונים
המסייעים לחרדים
לשעבר, חיילים
חרדים לשעבר או
חרדים שמתגייסים
למסלול הכלל-צה"לי
זכאים לקראת סוף
השירות להשלמת
השכלה, ככל חייל
בצה"ל שיש לו צורך
בהשלמת השכלה

בארגונים המסייעים לחרדים לשעבר מצביעים על כמה בעיות בהשלמת ההשכלה לחיילים

חרדים לשעבר (או לחרדים) המשרתים במסלול הכלל-צה"ל³⁰:

- **לחיילים חרדים לשעבר יש קושי להתקבל לקורסי השלמת השכלה:** חרדים לשעבר (וגם חרדים) שלמדו בחינוך החרדי עד גיל 18, נחשבים למעשה לבעלי 12 שנות לימוד, ולא לבעלי 11-10 שנות לימוד. משום כך, הם אינם זכאים לקורס תג"ת להשלמת 12 שנות לימוד, למרות שהם סובלים מפערי השכלה בתחומי הליבה. לפי ארגון "יוצאים לשינוי" בעבר הייתה מדיניות מקלה, שאפשרה לחיילים אלה להשתתף בקורס, אבל בשלב מסוים חלה החמרה בנהלים, וכיום חיילים אלה אינם זכאים להשתתף בקורס. מרכז המחקר של הכנסת ביקש את התייחסות צה"ל לנושא זה, באמצעות משרד הביטחון, ולא נענה.
- **קשיים בהשתתפות בפועל בקורסים:** לפעמים המפקדים אינם מאשרים לחיילים לצאת לקורסים, בשל מחסור בכוח אדם ביחידה הצבאית שלהם. קושי זה עשוי להיות משותף גם לחיילים אחרים שזכאים לצאת לקורסים, לאו דווקא חרדים לשעבר, אולם יש פער לעומת החיילים החרדים המשרתים במסלולים הייעודיים, שבהם השלמת ההשכלה היא חלק מובנה ממסלול השירות.

- **השלמת ההשכלה המוצעת לחיילים חרדים לשעבר היא ברמה נמוכה יותר מהשלמת ההשכלה המוצעת לחיילים חרדים במסלולים הייעודיים.** חיילים שאינם משרתים במסלולים הייעודיים זכאים להשלמה של השכלת יסוד או של 12 שנות לימוד (כל חייל זכאי לקורס אחד בלבד - להשלמת מדרגת ההשכלה הבסיסית ביותר שלה הוא זכאי). לעומת זאת, החיילים במסלולים הייעודיים זכאים להשכלה ברמה גבוהה יותר: מכינה קדם-אקדמית, השלמת בגרות או שיפור ציוניהן, לימודי הנדסאים או לימוד מקצוע מעשי או טכנולוגי. על פי הארגונים המסייעים לחרדים לשעבר, חיילים חרדים לשעבר רואים את עצמם מופלים לעומת חיילים חרדים שמשלמים במסלולים ייעודיים לחרדים. הארגונים סבורים שאת השלמת ההשכלה האינטנסיבית ראוי להציע לכל מי שבא מחינוך חרדי, ולא רק למי שמשלם במסלול הייעודיים לחרדים.

לפי תשובת צה"ל, חיילים חרדים לשעבר יהיו זכאים לאותן אפשרויות השכלה כמו חיילים חרדים: שמונה חודשי לימודים לקראת סוף השירות, באותם מסלולי לימוד

³⁰ יאיר הס, מנכ"ל, האגודה ליוצאים לשאלה, שיחת טלפון, 19 ביולי 2020; חנה גולד-לבקוביץ', אביחי מרציאנו, יוצאים לשינוי, שיחת טלפון, 14 ביולי 2020.

בארגוני הסיוע
לחרדים לשעבר
מצביעים על כמה
בעיות בהשלמת
ההשכלה לחיילים
חרדים לשעבר או
חרדים המשרתים
במסלול הכלל-
צה"ל: קושי להתקבל
לקורסים; קושי לקבל
אישור לצאת
לקורסים וקורסים
ברמה נמוכה
בהשוואה לקורסים
במסלול הייעודי
לחרדים

לפי צה"ל, חיילים
חרדים לשעבר יהיו
זכאים לאותן
אפשרויות השכלה
כמו חיילים חרדים:
שמונה חודשי
לימודים לקראת סוף
השירות, באותם
מסלולי לימוד

חרדים לשעבר יוכלו ללמוד לבגרויות או לרכוש מקצוע, כמו החיילים החרדים; אולם, טרם הוחלט אם הם ילמדו יחד עם החיילים החרדים או בכיתות נפרדות.³¹

2.3 סיוע בלימודים לאחר השחרור מצה"ל

על פי חוק קליטת חיילים משוחררים, התשנ"ד-1994,³² שבו מוזכרות ההטבות המוענקות לחיילים משוחררים (ומסיימי שירות לאומי-אזרחי), **הקצן לחיילים משוחררים מעניקה סיוע מיוחד ללימודים במכינות הקדם-אקדמיות.** על פי החלטות הנהלת הקצן לחיילים משוחררים, **האוכלוסיות המקבלות סיוע מיוחד הן חיילים בודדים, יוצאי אתיופיה, דרוזים, בדואים – וגם חרדים.** ההטבות לאוכלוסיות הזכאיות לסיוע לפי החלטות הקצן ניתנות אוטומטית, מתוקף השתייכות החיילים לקבוצה הרלוונטית, ומבלי שיצטרכו להמציא אישורי הכנסות מההורים, או הוכחות נוספות בדבר מצבם הכלכלי. על פי החלטות אלו, הסיוע לחרדים כולל:³³

- מימון 100% משכר הלימוד במכינות הקדם-אקדמיות.
- מלגות קיום מוגדלות (200%) – 2,500 ש"ח לחודש לאדם למשך כל תקופת המכינה.

לפי הקצן לחיילים משוחררים, הסיוע מועבר לחיילים המשוחררים החרדים על פי קביעת צה"ל בעת השחרור כי הם משתייכים לאוכלוסייה החרדית, ולקצן אין כלל מעורבות בקביעת הזכאות.³⁴

לפי צה"ל, חיילים חרדים לשעבר יהיו זכאים לסיוע לאחר השחרור כמו חיילים חרדים.³⁵ לפי יאיר הס, מנכ"ל "הלל" (האגודה ליוצאים בשאלה), ולפי משה אבולו, מנהל המכינה הקדם-אקדמית במכללת לוינסקי, **חיילים חרדים לשעבר היו זכאים לסיוע כזה בעבר, אולם**

³¹ שמשון קליין, מ"מ ראש מינהלת החרדים הצבאית, שיחת טלפון, 4 באוגוסט 2020; רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

³² [חוק קליטת חיילים משוחררים, תשנ"ד-1994.](#)

³³ האגף והקצן לחיילים משוחררים, משרד הביטחון, [השלמה ושיפור תעודת בגרות במכינות קדם אקדמיות](#); לימור לוי, ראש היחידה לסיוע נוסף והכשרה מקצועית, האגף והקצן לחיילים משוחררים, משרד הביטחון, דוא"ל, הועבר על ידי קארין טויטו פארן, ראש תחום תיאום ובקרה, לשכת עוזרת שר הביטחון, 30 ביולי 2020; שיחת טלפון, 2 באוגוסט 2020.

³⁴ לימור לוי, ראש היחידה לסיוע נוסף והכשרה מקצועית, האגף והקצן לחיילים משוחררים, משרד הביטחון, דוא"ל, הועבר ע"י קארין טויטו פארן, ראש תחום תיאום ובקרה, לשכת עוזרת שר הביטחון, 30 ביולי 2020; שיחת טלפון, 2 באוגוסט 2020.

³⁵ רס"ן נועה הרפז-יוז, רמ"ד כנסת ממשל וציבור, לשכת הרמטכ"ל, דוא"ל, 4 באוגוסט 2020.

הקצן לחיילים משוחררים מעניקה לחיילים משוחררים חרדים סיוע מיוחד ללימודים במכינות הקדם-אקדמיות. ההטבה ניתנת אוטומטית וללא צורך בהמצאת הוכחות

הסיוע מועבר לחיילים המשוחררים החרדים על פי קביעת צה"ל בעת השחרור כי הם משתייכים לאוכלוסייה החרדית, ולקצן אין כלל מעורבות בקביעת הזכאות

לטענת ארגוני היוצאים בשאלה, חיילים משוחררים חרדים לשעבר היו זכאים בעבר לתמיכה האוטומטית הזו, אולם כיום הם אינם זכאים לה

תוכניות סיוע לחרדים
בהשכלה הגבוהה
מיועדות לבוגרי
החינוך החרדי, ללא
הבחנה בין מועמדים
המקיימים אורח חיים
חרדי בהווה לבין
מועמדים שעזבו את
העולם החרדי

לאחרונה הם נדרשים להציג אישורי הכנסות שלא כמו חיילים חרדים.³⁶ מצה"ל לא נמסרה תגובה לסוגיה זו.

נוסף על התוכניות הייעודיות לחיילים משוחררים יוצאי החינוך החרדי, יש תוכניות סיוע ממשלתיות לאנשים מרקע חרדי, בהובלת המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג), הוועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת) ומשרד החינוך. **תוכניות הסיוע לחרדים בהשכלה הגבוהה מיועדות לבוגרי החינוך החרדי, ללא הבחנה בין מועמדים המקיימים אורח חיים חרדי בהווה לבין מועמדים שעזבו את העולם החרדי.** בזכאים לסיוע בתוכניות אלה נכללים גם חרדים וחרדים לשעבר אשר לא שירתו בצבא.³⁷

³⁶ יאיר הס, מנכ"ל, האגודה ליוצאים לשאלה, שיחת טלפון, 20 ביולי 2020. משה אבולו, מנהל מכינה קדם-אקדמית, לימודי תעודה ופיתוח מקצועי, מכללת לוינסקי לחינוך, שיחת טלפון, 21 ביולי 2020.

³⁷ להרחבה ראו עדו אבגר, [סיוע ממשלתי לאנשים מרקע חרדי בתחום ההשכלה הגבוהה](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 19 בנובמבר 2018.